

## ЕЛЕКТРОННІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ В ЦИВІЛЬНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСАХ

### ELECTRONIC PROCEDURAL DOCUMENTS IN CIVIL AND COMMERCIAL PROCEEDINGS

Ківалова Т.С., д.ю.н., професор, професор кафедри  
морського та міжнародного права  
Міжнародний гуманітарний університет  
ORCID ID: 0000-0001-7796-1481

Андронов І.В., д.ю.н., професор, професор кафедри  
цивільного, нотаріального та виконавчого процесу  
Національний університет «Одеська юридична академія»  
ORCID ID: 0000-0002-7490-3638

Стаття присвячена визначенню поняття, ознак та особливостей використання електронних процесуальних документів у цивільному та господарському процесах, а також окресленню правових наслідків цілкового переходу на електронний документообіг між судами та учасниками судового процесу.

Досліджується такий важливий складовий елемент механізму функціонування електронного суду як електронний процесуальний документ, під яким слід розуміти створений та/або переданий засобами електронного суду документ встановленої форми, що оформлює або фіксує вимоги, процесуальні дії (рішення) суду та/або учасників судового процесу.

Наведено такі ознаки електронного процесуального документа: процесуальним законом передбачене право чи обов'язок його оформлення та, у переважній більшості випадків, встановлено вимоги до його форми та змісту; оригінал документа має електронну форму; формується та/або передається за допомогою функціоналу підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи; набуває юридичної сили лише за умови накладення кваліфікованого електронного підпису особи, яка його оформила; створюється з метою оформлення (або фіксації) вимог, процесуальних дій та рішень суду та/або учасників судового процесу.

Зроблено висновок, що перехід на електронний документообіг між судом та учасниками судового процесу істотно пришвидшує такий документообіг, забезпечує можливість віддаленого ознайомлення з матеріалами справи, а також створює передумови для запровадження екстериторіальної підсудності цивільних та господарських справ.

Окреслено переваги екстериторіальної підсудності: надає можливість краще балансувати навантаження на суди та окремих суддів; створює можливості для більш вузької спеціалізації при розподілі справ між суддями, а це, в свою чергу, покращує швидкість та якість розгляду справ; вирішує проблему існування судів без суддів, коли відсутність в певному суді жодного судді, який уповноважений здійснювати правосуддя, спричиняє тривалу неможливість розгляду справ у цьому суді; відповідає необхідності у відрядженні суддів до судів, які не мають достатньої кількості суддів; дає можливість оптимізувати мережу судів, коли ліквідація суду, в якому немає жодного судді, стає безболісною для системи судоустрою в цілому.

**Ключові слова:** правосуддя, судовий захист, цивільний процес, цивільне судочинство, господарський процес, господарське судочинство, процесуальні документи, електронний суд.

The article is devoted to defining the concept, features and features of the use of electronic procedural documents in civil and commercial proceedings, as well as outlining the legal consequences of a complete transition to electronic document flow between courts and participants in the legal process.

The article examines such an important component of the mechanism of functioning of an electronic court as an electronic procedural document, which should be understood as a document of an established form created and/or transmitted by means of an electronic court, which formalizes or records the requirements, procedural actions (decisions) of the court and/or participants in the legal process.

The following characteristics of an electronic procedural document are given: procedural law provides for the right or obligation to execute it and, in the vast majority of cases, establishes requirements for its form and content; the original document is in electronic form; is formed and/or transmitted using the functionality of the «Electronic Court» subsystem of the Unified Judicial Information and Communication System; acquires legal force only upon the imposition of a qualified electronic signature of the person who issued it; acquires legal force only upon the imposition of a qualified electronic signature of the person who issued it; is created for the purpose of registering (or recording) claims, procedural actions and decisions of the court and/or participants in the legal process.

It was concluded that the transition to electronic document flow between the court and the participants in the legal process significantly speeds up such document flow, provides the possibility of remote access to case materials, and also creates the prerequisites for the introduction of extraterritorial jurisdiction of civil and commercial cases.

The advantages of extraterritorial jurisdiction are outlined: it provides an opportunity to better balance the workload of courts and individual judges; it creates opportunities for narrower specialization in the distribution of cases among judges, which, in turn, improves the speed and quality of case processing; solves the problem of courts without judges, when the absence of a single judge authorized to administer justice in a particular court results in the long-term impossibility of considering cases in that court; eliminates the need to send judges to courts that do not have a sufficient number of judges; makes it possible to optimize the network of courts, when the liquidation of a court that does not have a single judge becomes painless for the judicial system as a whole.

**Key words:** justice, judicial protection, civil process, civil proceedings, economic process, economic proceedings, procedural documents, electronic court.

**Постановка проблеми.** Згідно п. 2 Розділу 3. «Судова система» Плану для України, схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 244-р [1] з метою реалізації ініціативи ЄС «Ukraine Facility», запровадженої Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 29.02.2024 № 2024/792, подальша цифровізація сектору правосуддя має важ-

ливе значення для забезпечення доступу до правосуддя та ефективної роботи установ сектору в умовах воєнного часу, коли значна частина населення та компаній була переміщена, а також в контексті майбутньої відбудови України. Це також допоможе зменшити адміністративне навантаження та скоротити витрати на розгляд справи [2].

Поступовий перехід на електронний документообіг між судами та учасниками судових процесів в рамках режиму *paperless* у роботі судів вимагає розширення функціоналу підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (далі – ЄСІКС), а також вдосконалення практичних підходів до використання електронних процесуальних документів у цивільному та господарському процесах.

Питання про переваги електронного суду, проблеми його впровадження та вплив на різні аспекти судового захисту права неодноразово піднімалися в наукових джерелах. Зокрема, цій проблематиці присвячено дослідження таких вчених як О. В. Бринцев [3], Н. Ю. Голубєва [4], Я. С. Зелінська [5, с. 140–147], М. Зубашков [6, с. 165–172], А. В. Кожевнікова [7, с. 238–242], Ю. О. Котвяковський [8, с. 36–42], Н. В. Кушакова-Костицька [9, с. 103–109], В. Б. Марченко [10, с. 549–551], Л. М. Ніколенко [11, с. 338–341], В. С. Політанський [12, с. 35–40], О. В. Сковчиляс-Павлів [13, с. 207–212], С. В. Щербак [7, с. 238–242], М. М. Ясинок [8, с. 36–42] та ін. Однак стрімкий розвиток електронних технологій та розширення способів їх використання в судочинстві потребує подальших наукових досліджень у сфері використання електронних процесуальних документів у цивільному та господарському процесах.

**Метою** даної наукової статті є визначення поняття, ознак та особливостей використання електронних процесуальних документів у цивільному та господарському процесах, а також окреслення правових наслідків цілкового переходу на електронний документообіг між судами та учасниками судового процесу.

**Виклад основного матеріалу.** Електронний суд вже є звичним інструментом в роботі професійних учасників судового процесу: суддів, адвокатів, прокурорів, арбітражних керуючих та інших фахівців у сфері права. Однак поступово серед користувачів цієї системи стає все більше й інших осіб, як юридичних, так і фізичних. Цьому сприяє не лише законодавча вимога зареєструвати електронний кабінет в ЄСІКС, встановлена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» для доволі широкого кола суб'єктів, а й зручність самої системи.

Важливим складовим елементом механізму функціонування електронного суду є електронний процесуальний документ, під яким слід розуміти створений та/або переданий засобами електронного суду документ встановленої форми, що оформлює або фіксує вимоги, процесуальні дії (рішення) суду та/або учасників судового процесу.

До ознак електронного процесуального документу можна віднести такі:

1. Процесуальним законом передбачене право чи обов'язок його оформлення та, у переважній більшості випадків, встановлено вимоги до його форми та змісту.

Електронні процесуальні документи мають хоча й доволі широкий, однак все ж такі обмежений перелік. Їх можна поділити на дві великі групи: процесуальні документи суду та процесуальні документи учасників судового процесу. До процесуальних документів суду належать судові рішення та інші процесуальні документи, що оформлюються судом в процесі розгляду справи, такі як окрема думка судді, протоколи, виконавчі документи тощо. Процесуальні документи учасників судового процесу значно різноманітніші та різняться залежно від провадження, стадії та процесуальної мети (призначення). Для більшості процесуальних документів закон встановлює перелік обов'язкових реквізитів (заяви по суті справи, заяви з процесуальних питань, апеляційна скарга, касаційна скарга, всі види судових рішень та ін.). Однак

є й певна кількість процесуальних документів, які лише названі у процесуальному законі, та для них обов'язкових реквізитів не встановлено (додаткові пояснення, мирова угода, окрема думка судді та ін.).

2. Оригінал документа має електронну форму.

Так само як і електронні докази, електронні процесуальні документи необхідно відрізняти від електронних копій паперових процесуальних документів. Якщо процесуальний документ первісно оформлений у паперовій формі (наприклад, позовна заява подана до суду в паперовій формі), то якщо ми в подальшому відскануємо її, то отримаємо не електронний процесуальний документ, а лише електронну копію паперового процесуального документа і, навпаки, внаслідок роздрукування електронного процесуального документа ми отримаємо лише його паперову копію. Оригінали більшості процесуальних документів можуть існувати лише в одній формі (або паперовій, або електронній). Натомість, судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах (ч. 8 ст. 259 ЦПК України, ч. 8 ст. 233 ГПК України).

3. Електронні процесуальні документи мають бути сформовані та/або передані за допомогою функціоналу підсистеми «Електронний суд» ЄСІКС.

З метою оптимізації електронного документообігу між судом та учасниками судового процесу ЄСІКС має залишитися єдиною платформою для обміну електронними процесуальними документами між цими суб'єктами. Поступово така практика вже формується. Хоча й трапляються випадки направлення електронних процесуальних документів електронною поштою. При цьому, направлення сторонам судових рішень в електронній формі на електронну пошту, вказану в документах, що подавалися до суду, не заборонене та може здійснюватися лише як додаткове, тобто таке, що не замінює належного надсилання судового рішення відповідно до ст. 272 ЦПК України (в редакції, чинній на час ухвалення рішення судом першої інстанції) (постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 454/1883/22, провадження № 14-117цс23 [14]). Також направлення електронних процесуальних документів адвокатами на електронну пошту суду вважається способом звернення до суду, не передбаченим чинним процесуальним законодавством (постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 12 лютого 2025 року у справі № 944/6062/23, провадження № 61-4035 св 24 [15]). Тобто адвокати за законом зобов'язані зареєструвати електронний кабінет в ЄСІКС і саме через нього направляти електронні процесуальні документи до суду. Утім направлення електронних документів учасником справи на офіційну електронну адресу суду все ще допускається, якщо такий електронний процесуальний документ підписаний кваліфікованим електронним підписом учасника справи, та якщо такий учасник справи за законом не зобов'язаний зареєструвати електронний кабінет в ЄСІКС (п. 7.53 постанови Великої Палати Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 204/2321/22, провадження № 14-48цс22 [16]).

4. Він набуває юридичної сили лише за умови накладення кваліфікованого електронного підпису особи, яка його оформила.

Електронний підпис – електронні дані, що додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються підписувачем як підпис (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [17]). Кваліфікований електронний підпис – удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (п. 27 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [17]).

Накладення кваліфікованого електронного підпису завершує оформлення електронного процесуального документа. Без електронного підпису електронний процесуальний документ не має юридичної сили та може вважатися лише проектом документа. Підписання електронних процесуальних документів здійснюється засобами ЄСІКС.

Створюється з метою оформлення (або фіксації) вимог, процесуальних дій та рішень суду та/або учасників судового процесу.

Необхідно відрізнити електронні процесуальні документи від електронних доказів. І ті і інші становлять набір електронних даних, однак відрізняються між собою змістовим наповненням, метою та порядком створення. Електронні докази, як правило, створюються у позапроцесуальному порядку та використовуються в суді з метою підтвердження або спростування обставин предмета доказування. Електронні процесуальні документи, навпаки, створюються в процесі ініціювання, розгляду та вирішення судової справи та оформлюють (або фіксують) вимоги, процесуальні дії та рішення суду та/або учасників судового процесу.

Істотний вплив на розвиток електронного документообігу між судом та учасниками судового процесу здійснює функціонал підсистеми «Електронний суд» ЄСІКС, який алгоритмізує процес оформлення електронних процесуальних документів. Він впливає як на зовнішній вигляд та змістове наповнення електронних процесуальних документів, так і на перелік електронних процесуальних документів, які можуть бути подані учасниками справи, адже за відсутності відповідного шаблону електронного процесуального документа в переліку подати його через електронний кабінет стає неможливим. Це, певною мірою, сприяє уніфікації форми та змісту електронних процесуальних документів, зменшує ризик пропуску необхідних реквізитів та забезпечує від наповнення судових справ процесуальними документами, не передбаченими нормами процесуального закону.

Серед позитивних наслідків переходу на електронний документообіг між судом та учасниками судового процесу можна назвати істотне пришвидшення такого документообігу (прибирається «слабка ланка» між судом та учасниками судового процесу у вигляді поштової служби), а також поступове формування електронних справ, що суттєво спрощує роботу суду та учасників судового процесу, оскільки забезпечує можливість віддаленого ознайомлення з матеріалами справи.

Одним з фундаментальних наслідків цілкового переходу на електронний документообіг між судом і учасниками судового процесу та на електронне судочинство в цілому може стати запровадження екстериторіальної підсудності, під якою розуміють «такі правила визначення суду для розгляду певної справи, які не беруть до уваги місце проживання чи місцезнаходження сторін у справі, чи інші територіальні прив'язки при обранні суду. Натомість релевантними факторами можуть бути судове навантаження певного суду (судді) та/або домовленість сторін» [18, с. 4]. Фундаментальним він є тому, що може вплинути не лише на порядок звернення до суду, а й на побудову системи судочинства в цілому. Загальновідомо, що одним з принципів побудови вітчизняної системи судочинства є принцип територіальності (ст. 125 Конституції України, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судочність» і статус

суддів»), значення якого полягає у зручності, територіальної наближеності судів до учасників судового процесу з метою полегшення доступу до судового захисту [19, с. 14]. І, відповідно, організація місцевих загальних судів без прив'язки до адміністративно-територіального устрою значною мірою ускладнить реалізацію ними свого права на судовий захист [20, с. 503]. Однак цілковитий перехід на електронне судочинство, який означає не лише електронний документообіг, а й участь в судових засіданнях в режимі відеоконференції позбавляє принцип територіальності його основних переваг. Адже звернутися до суду та приймати участь в судовому засіданні можна через електронний суд, не виходячи з дому чи офісу адвоката. Натомість переваги екстериторіальної підсудності очевидні:

- 1) надає можливість краще балансувати навантаження на суди та окремих суддів;
- 2) створює можливості для більш вузької спеціалізації при розподілі справ між суддями, а це, в свою чергу, покращує швидкість та якість розгляду справ;
- 3) вирішує проблему існування судів без суддів, коли відсутність в певному суді жодного судді, який уповноважений здійснювати правосуддя, спричиняє тривалу неможливість розгляду справ у цьому суді;
- 4) відпадає необхідність у відрядженні суддів до судів, які не мають достатньої кількості суддів;
- 5) дає можливість оптимізувати мережу судів, коли ліквідація суду, в якому немає жодного судді, стає безболісною для системи судочинства в цілому.

Звичайно, такий перехід може відбуватися лише поступово. Наразі вже висловлюються пропозиції щодо запровадження пілотного проєкту. Пропонується внести зміни до порядку функціонування підсистеми автоматизованого розподілу справ ЄСІКС та передбачити можливості для певних категорій справ здійснювати екстериторіальний розподіл між суддями. Наприклад, запровадити трансюрисдикційний онлайн-розгляд справ в цивільному судочинстві для малозначних справ та справ наказного провадження [21].

**Висновки.** Електронний процесуальний документ – це створений та/або переданий засобами електронного суду документ встановленої форми, що оформлює або фіксує вимоги, процесуальні дії (рішення) суду та/або учасників судового процесу.

Ознаки електронного процесуального документа: 1) процесуальним законом передбачене право чи обов'язок його оформлення та, у переважній більшості випадків, встановлено вимоги до його форми та змісту; 2) оригінал документа має електронну форму; 3) формується та/або передається за допомогою функціоналу підсистеми «Електронний суд» ЄСІКС; 4) набуває юридичної сили лише за умови накладення кваліфікованого електронного підпису особи, яка його оформила; 5) створюється з метою оформлення (або фіксації) вимог, процесуальних дій та рішень суду та/або учасників судового процесу.

Перехід на електронний документообіг між судом та учасниками судового процесу істотно пришвидшує такий документообіг, забезпечує можливість віддаленого ознайомлення з матеріалами справи, а також створює передумови для запровадження екстериторіальної підсудності цивільних та господарських справ.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Плану України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 244-р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 32. Ст. 2035.
2. План для Ukraine Facility (2024-2027). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>.
3. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків: Право, 2016. 72 с. (Серія «Інноваційне суспільство і розвиток законодавства»).
4. Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e12e4065-5869-4618-aa34-29086c291fc1>.

5. Зелінська Я. С. Електронне судочинство та зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 140–147.
6. Зубашков М. Проблема співвідношення понять «електронне правосуддя», «електронне судочинство» та «електронний суд» в цивільному процесі України. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 165–172.
7. Щербак С. В., Кожевнікова А. В. Електронізація судочинства: сучасний стан та орієнтири розвитку електронного суду в Україні у світлі цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 238–242.
8. Ясинок М.М., Котвяковський Ю.О. Електронний суд у цивільному судочинстві України. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 36–42.
9. Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103–109.
10. Марченко В.Б. Щодо правового визначення «електронного суду». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 549–551.
11. Ніколенко Л.М. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 71. С. 338–341.
12. Політанський В. С. Особливості впровадження та функціонування електронного суду в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 35–40.
13. Скочиляс-Павлів О. В. Сучасний стан електронного судочинства в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 207–212.
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 454/1883/22, провадження № 14-117цс23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118486335>.
15. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 12 лютого 2025 року у справі № 944/6062/23, провадження № 61-4035св24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125125034>.
16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 204/2321/22, провадження № 14-48цс22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701392>.
17. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 400.
18. Береза М. Суди без обласних кордонів: екстериторіальна підсудність. ГО «Фундація ДЕЮРЕ», 2024. 10 с. URL: <https://dejure.foundation/sudy-bez-oblasnyh-kordoniv-eksterytorialna-pidsudnist>.
19. Охотницька Н. В. Поняття і принципи побудови судової системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2014. № 3. С. 12–20.
20. Руденко О.А., Дубінін Ю.С. Особливості реалізації принципів побудови судоустрою в організації діяльності місцевих загальних судів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 502–506.
21. Олександр Олійник: Мін'юст пропонує запровадити пілотний проєкт щодо онлайн-розгляду справ в цивільному судочинстві. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-minyust-proponue-zaprovaditi-pilotniy-proekt-schodo-onlayn-rozglyadu-sprav-v-tsivilnomu-sudochinstvi>.